

Persja – szach-mat – Iran!

Małgorzata Abassy, *Irańska inteligencja w XIX wieku i Rewolucja Konstytucyjna 1905-1911*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010

Każde wydarzenie historyczne wydaje się naturalną przyczyną i skutkiem innych wydarzeń dopiero wtedy, gdy czytamy o nim w książkach. Historia jest wypadkową złego humoru cesarza czy złamanego koła u wozu, brakuje w niej logiki dziejowej. Według Małgorzaty Abassy, motorem zmian jest inteligencja – ci, którzy coś podpatrzą, coś podpowiedzą i coś wymyślą.

Irańska inteligencja w XIX wieku i Rewolucja Konstytucyjna 1905-1911 dotyczy problemu kształtowania się tytułowej grupy społecznej i podejmowanych przez nią prób odpowiedzi na pytanie o tożsamość kulturową. Okres badany przez Abassy to czas od początku panowania dynastii

Kadzarów do końca Rewolucji Konstytucyjnej (1794-1911). Była to epoka rosnącej zależności politycznej i ekonomicznej Iranu od Rosji i Wielkiej Brytanii oraz utrwalania się despotyzmu. Te właśnie względy legły u podstaw inteligenckiego ruchu konstytucyjnego – postulatu stworzenia podstaw ustrojowych Persji w oparciu o oświeceniową myśl zachodnioeuropejską, a więc demokratyzacji życia społecznego, ograniczenia jedynowładztwa i sekularyzacji państwa. Postawione zostało wówczas zasadnicze pytanie o irańską tożsamość: oprzeć państwo na porządku muzułmańskim czy łacińskim? Inteligencja opowiedziała się za postulatami oświeceniowymi wyrażonymi w Konstytucji, nie rezygnując jednak całkowicie z fundamentu islamskiego. Po raz pierwszy zaczęto również mówić wówczas o narodzie.

Autorka zwraca uwagę, że intelektualista irański różni się zasadniczo od intelektualisty łacińskiego. Odmiennosc dwóch rodzajów inteligencji pokazuje dualizm czynu i myśli: irański inteligent potrzebuje idei, żeby wprowadzić ją w życie dla dobra ogółu (perspektywa socjologiczna), natomiast zachodniemu intelektualistom idea jest potrzebna do samorozwoju (perspektywa psychologiczna). Ponadto w obu przypadkach ważne są źródła myśli politycznej: w pierwszym inspirowano się czynem, a więc wprowadzonymi już w życie koncepcjami zachodnimi podpatrzonymi w Turcji, Egipcie i Indiach, w drugim te koncepcje tworzone.

Podstawą ideologiczną intelektualistów dziewiętnastowiecznej Persji była triada wartości rewolucji francuskiej, lecz rozumiana w duchu rosyjskim. Jak podaje autorka, w Rosji nadano im nową treść: wolność nie jednostki, lecz rozumiana jako uwolnienie

grupy czy społeczeństwa od tyraństwa; równość w rozdziale dóbr materialnych; braterstwo towarzyszy partyjnych zjednoczonych w służbie dziełu rewolucji.

Książka Małgorzaty Abassy jest wartościową lekturą dla osób zainteresowanych Rosją, przede wszystkim ze względu na próbę analizy porównawczej kształtowania się i roli inteligencji w Rosji i Iranie. Cechą wspólną jest fakt powstania inteligencji poprzez zderzenie kultury rodzimej i obcej (łacińskiej) oraz próba określenia własnej tożsamości wobec powstałego rozdzwieku. Ponadto obie kultury są dychotomiczne poprzez pojawienie się opozycji tradycja-modernizacja, państwo-jednostka, państwo świeckie-państwo wyznaniowe oraz podjętej przez inteligencję próby krytyki fundamentów własnej cywilizacji: religii i silnej władzy centralnej. Wreszcie w obu przypadkach myśl polityczno-społeczna pojawiła się nagle (rewolucja), w reakcji na sytuację polityczną, religijną i dążenie do określenia tożsamości narodowej, a nie, jak w kulturze łacińskiej, procesualnie (ewolucja). Nie trzeba dodawać, że rozumienie specyfiki islamu jest niezbędne dla rozumienia współczesnych przemian na obszarze poradzieckim – głównie w Azji Centralnej i na Kaukazie Północnym.

O irańskości trudno pisać, bo albo Europejczyk nie rozumie Iranu, albo Irańczyk pisze niezrozumiale dla Europejczyka. Abassy udało się zrobić to, co sama uznaje za główną rolę inteligencji – mediować między ideą a zbiorowością. Rozumiejąc specyfikę myślenia irańskiej inteligencji, przystępnie omawia problem. Dlaczego rozumie tę specyfikę? Ponieważ mentalność irańskich intelektualistów została ukształtowana na styku trzech kultur: łacińskiej, rosyjskiej i rodzimej, a Abassy zajmuje się właśnie nimi

(jest z wykształcenia filologiem irańskim oraz kulturoznawcą rosyjskim). Ponadto należy podkreślić stopień trudności tematu, z którym zmierzyła się autorka – problem inteligencji jest interdyscyplinarny, z pogranicza między innymi kulturoznawstwa, socjologii i historii. Badaczka świetnie sobie z nim radzi, etosem intelektualisty zajmuje się od lat (ma na swoim koncie również książkę *Inteligencja a kultura. O problemach samoidentyfikacji dziewiętnastowiecznej inteligencji rosyjskiej*). Poprzez wyjaśnienie procesów historycznych książka pomaga zrozumieć obecną sytuację w Iranie, gdzie intelektualiści znowu pełnią podobną rolę jak sto lat wcześniej.

Zbigniew Rokita

